

Мельник Олександр Миколайович — доцент кафедри адміністративного, фінансового та господарського права юридичного факультету Академії праці та соціальних відносин, кандидат наук з державного управління

Інформаційні ресурси комп'ютерних систем як об'єкт кримінально-правового захисту

Стаття присвячена розгляду заходів з кримінально-правового захисту інформаційних ресурсів комп'ютерних систем.

Ключові слова: інформація, інформаційні ресурси, комп'ютерні системи, комп'ютерні дані.

Стрімкий розвиток інформаційних технологій, розширення виробництва та сфери застосування комп'ютерних засобів обумовили зростання цінності інформації як головного ресурсу науково-технічного та соціально-економічного розвитку суспільства.

Проте, інформація, що оброблюється в комп'ютерних системах, усе частіше стає предметом нового виду злочинів, пов'язаних з використанням інформаційних технологій, — комп'ютерних злочинів.

У зв'язку з цим, захист людини від кримінальних загроз у сфері автоматизованої обробки інформації необхідно розглядати у безпосередньому співвідношенні із захистом інформаційних ресурсів комп'ютерних систем.

Проблемні питання кримінально-правового захисту комп'ютерної інформації розглядали О. А. Баранов, В. М. Брижко, В. Д. Гавловський, В. О. Голубев, Р. А. Калюжний, М. В. Карчевський, В. С. Цимбалюк, М. Я. Швець та інші правники.

Разом з тим, існує потреба у більш детальному виділенні та розгляді такої складової комп'ютерної інформації як інформаційні ресурси комп'ютерних систем.

Метою статті є уточнення поняття інформаційних ресурсів комп'ютерних систем і розгляд заходів щодо їх кримінально-правового захисту.

Інформаційні ресурси фахівці розглядають як: організовану сукупність інформаційних продуктів певного призначення, що необхідні для забезпечення інформаційних потреб громадян, суспільства, держави у певній сфері життя чи діяльності [1, с. 86]; відомості, що отримуються та накопичуються у процесі розвитку науки і практичної діяльності людей, використовуються у суспільному виробництві та управлінні, відображають природні процеси та явища, зафіксовані у результатах наукових досліджень і розробок, проектно-конструкторської документації, обліково-статистичних, нормативних, методичних та інших даних у формі понять, суджень і більш складних моделей дійсності [2, с. 242].

Законодавець визначив інформаційний ресурс сукупність документів у інформаційних системах (бібліотеках, архівах, банках даних тощо) [3]. У проекті Концепції формування системи національних інформаційних ресурсів інформаційні ресурси розглядаються як документована інформація, що зберігається в різних інформаційних системах (базах і банках даних, бібліотеках, архівах та ін.) [4].

З огляду на те, що ресурс, це певна сировина для вироблення продуктів, інформаційні ресурси у загальному розумінні слід розглядати як інформаційну сировину (первинну документовану інформацію баз і банків даних, бібліотек, архівів тощо), з якої у процесі її обробки можна отримати певні інформаційні продукти, необхідні для забезпечення інформаційних потреб громадян, суспільства, держави у певній сфері життя чи діяльності

Виходячи із вищезазначеного, для розуміння поняття “інформаційний ресурс” необхідно розглянути такі поняття як “документ” та “інформаційна система”, а також їх співвідношення з поняттям “комп’ютерна система”.

Слід зазначити, що у сукупності інформаційних ресурсів виділяють електронні – інформаційні ресурси, що розміщені в електронних базах або банках даних, у комп’ютерних системах, системах автоматизованої обробки і передачі даних [5, с. 137].

Фахівці розглядають документ як документовану інформацію – зафіксовану на матеріальному носії інформацію з реквізитами, що дозволяють її ідентифікувати [6, с. 616]. Чинне законодавство України визначає документ як передбачену законом матеріальну форму одержання, зберігання, використання і поширення інформації шляхом фіксації її на папері, магнітній, кіно-, відео-, фотоплівці або на іншому носіїві [7, 8].

При розгляді документів комп’ютерних систем слід виділити особливий вид документів, представлених у формі, придатній для автоматизованої обробки інформації — електронні документи. Тобто, документи, інформація в яких зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов’язкові реквізити документа [9], в тому числі й електронні цифрові підписи, які можуть бути сформовані, передані,

збережені та перетворені електронними засобами у візуальну форму чи на папері [10].

Проте, поняття документа в інформаційних системах, на нашу думку, ширше за поняття електронного документу і співвідноситься з останнім як загальне з частковим.

Зазначені документи зберігаються у базах і банках даних, бібліотеках, архівах тощо. Під базою даних розуміється сукупність творів, даних або будь-якої іншої незалежної інформації у довільній формі, в тому числі – електронній, підбір і розташування складових частин якої та її упорядкування є результатом творчої праці, й складові частини якої є доступними індивідуально і можуть бути знайдені за допомогою спеціальної пошукової системи на основі електронних засобів (комп'ютера) чи інших засобів [11]. Банк даних являє собою систему програмно-апаратних, мовних і організаційних засобів, призначених для централізованого накопичення і колективного використання даних, а також самі дані, які зберігаються в базах даних [12].

Під інформаційними системами фахівці пропонують розуміти системи обробки даних про яку-небудь предметну область із засобами накопичення, зберігання, оновлення, пошуку та видачі даних. За засобами виконання інформаційного завдання розрізняють інформаційні системи ручні, механізовані та автоматизовані; за функцією, що виконується — інформаційно-пошукові системи (у т. ч. довідкові та ретроспективні), системи, що управляють (у т. ч. різні системи контролю), системи, що моделюють (у т. ч. системи штучного інтелекту), системи, що навчають, екзамнують тощо; за сферою застосування – медичні, фінансові, лінгвістичні (у т. ч. функціональні підсистеми дешифрування текстів, машинного перекладу, семантичної компресії тексту тощо) [2, с. 242].

Чинне законодавство розглядає інформаційну систему як автоматизовану і визначає її як організаційно-технічну систему, в якій реалізується технологія обробки інформації з використанням технічних і програмних засобів [13]. У свою чергу, автоматизована система відповідно до Державного стандарту України визначається як організаційно-технічна система, що складається із засобів автоматизації певного виду (чи кількох видів) діяльності людей та персоналу, який здійснює цю діяльність [14].

На наш погляд, більш точним є визначення інформаційної системи як організаційно упорядкованої сукупності інформації та інформаційних технологій, у тому числі, з використанням засобів обчислювальної техніки і зв'язку, які реалізують інформаційні процеси [4].

Враховуючи зазначене, під комп'ютерною системою слід розуміти автоматизовану систему, процеси обробки інформації у якій реалізовані на основі використання електронно-обчислювальних машин

(комп'ютерів). Відповідно до Конвенції Ради Європи про кіберзлочинність будь-який пристрій або група взаємно поєднаних або пов'язаних пристроїв, один чи більше з яких, у відповідності до певної програми, виконує автоматичну обробку даних, розглядається як комп'ютерна система [15].

Під інформацією законодавець розуміє документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються в суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі [7]. При цьому, як документовану можна розглядати лише інформацію, зафіксовану на матеріальному носії з реквізитами, що дозволяють її ідентифікувати.

Виходячи з вищенаведеного, можна дійти висновку, що елементами комп'ютерної системи є:

- документована інформація (сукупність документів);
- інформаційні технології;
- персонал, що забезпечує реалізацію інформаційних процесів автоматизованої обробки інформації.

При цьому, інформаційна технологія є найбільш важливою складовою процесу використання інформаційних ресурсів суспільства і розглядається як цілеспрямована організована сукупність інформаційних процесів з використанням засобів обчислювальної техніки, що забезпечують високу швидкість обробки даних, швидкий пошук інформації, розосередження даних, доступ до джерел інформації незалежно від місця їх розташування [3]. Під інформаційними процесами фахівці розуміють процеси збору, опрацювання, накопичення, збереження, пошуку і поширення інформації [4].

Із вищезазначеного випливає, що документована інформація в комп'ютерній системі повинна бути зафіксована на відповідних носіях у формі, придатній для обробки засобами обчислювальної техніки електронно-обчислювальними машинами (комп'ютерами).

У комп'ютерних системах документована інформація матеріалізується в носіях інформації, якими можуть бути фізичні об'єкти (жорсткі диски, дискети, компакт-диски тощо), поля (оперативна пам'ять) і сигнали (при передачі каналами зв'язку). При цьому, інформація у формі, придатній для автоматизованої обробки її засобами обчислювальної техніки (електронними засобами), визначається як дані [9, 16].

Узагальнюючи вищенаведене, інформаційний ресурс комп'ютерних систем можна визначити як сукупність документованої інформації, що зберігається на носіях інформації комп'ютерної системи у формі, придатній для її автоматизованої обробки засобами електронно-обчислювальної техніки, – у вигляді комп'ютерних даних.

Відповідно до Концепції Національної програми інформатизації невід'ємною частиною політичної, економічної, оборонної та інших

складових національної безпеки України є інформаційна безпека, до об'єктів якої відносяться також інформаційні ресурси [17].

До національних інформаційних ресурсів фахівці відносять інформаційні ресурси, які зберігаються в організаціях, що знаходяться на території країни і містять інформацію з різноманітних аспектів діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, юридичних осіб і громадян, відповідають визначеним вимогам до структури й утримання та зареєстровані у відповідності з регламентованою процедурою [4].

Виходячи з вищеведеного, до об'єктів інформаційної безпеки України можна віднести документовану інформацію з різноманітних аспектів діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, юридичних осіб і громадян, що відповідають визначеним вимогам до структури й утримання та зареєстровані у відповідності з регламентованою процедурою, представленою у вигляді даних (бази і банки даних, бібліотеки, архіви тощо), яка зберігається в інформаційних системах організацій, що знаходяться на території України.

Таким чином, певна частина інформаційних відносин, які виникають у всіх сферах життя і діяльності суспільства і держави при зберіганні інформації в комп'ютерних системах, потребує захисту від протиправних посягань.

Відносини у сфері захисту інформації в інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних системах, до яких відносяться і комп'ютерні, регулюються Законом України "Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах". Відповідно до зазначеного Закону об'єктами захисту в інформаційній системі є інформація, що обробляється в ній, та програмне забезпечення, яке призначене для обробки цієї інформації [13].

Порушення законодавства України про інформацію тягне за собою дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно із законодавством України [7].

До посягань на інформаційні ресурси слід віднести:

— блокування інформації в системі – дії, внаслідок яких унеможливується доступ до інформації в системі;

— виток інформації – результат дій, внаслідок яких інформація в системі стає відомою чи доступною фізичним та/або юридичним особам, що не мають права доступу до неї;

— знищення інформації в системі – дії, внаслідок яких інформація в системі зникає;

— несанкціоновані дії щодо інформації в системі – дії, що проводяться з порушенням порядку доступу до цієї інформації, встановленого відповідно до законодавства;

— порушення цілісності інформації в системі – несанкціоновані дії щодо інформації в системі, внаслідок яких змінюється її зміст.

Під кримінально-правовим захистом розуміють діяльність, спрямовану на запобігання несанкціонованим діям щодо інформаційних ресурсів, шляхом встановлення кримінальної відповідальності за винне вчинення таких дій.

Протиправні посягання на інформаційні ресурси можуть безпосередньо проявлятися в учиненні таких дій, передбачених статтями Кримінального кодексу України:

— несанкціоноване втручання у роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електров'язку, що призвело до витоку, втрати, підробки, блокування інформації, спотворення процесу обробки інформації або до порушення встановленого порядку її маршрутизації (ст. 361 КК України);

— несанкціонований збут або розповсюдження інформації з обмеженим доступом, яка зберігається в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або на носіях такої інформації, створеної та захищеної відповідно до чинного законодавства (ст. 361² КК України);

— несанкціонована зміна, знищення або блокування інформації, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації (ч. 1 ст. 362 КК України);

— несанкціоноване перехоплення або копіювання інформації, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, якщо це призвело до її витоку (ч. 2 ст. 362 КК України) [18].

Виходячи із положень кримінального права, родовим об'єктом вищезазначених злочинів є врегульовані законом суспільні відносини, що виникають при зберіганні інформації в інформаційних системах. Дані відносини належать до інформаційних відносин. Предметом злочинних посягань на інформаційні ресурси є інформація, що зберігається в інформаційних системах.

Натомість в окремих вид злочинів, лише за ознакою знаряддя його вчинення, виділено злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електров'язку, що, на наш погляд, є невірним та не відповідає методології кримінального права.

На нашу думку, злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електров'язку мають декілька родових об'єктів посягання, а саме:

— інформаційні відносини (предметом є інформація, інформаційні ресурси);

— відносини права власності (предметом є інформація як товар (інформаційні продукти) і засоби автоматизованої обробки інформації).

Тому, вбачається доцільним визначити у кримінальному праві окремий вид злочинів, об'єктом яких є саме інформаційні відносини, пов'язані з автоматизованою обробкою інформації – злочини у сфері автоматизованої обробки інформації.

Випадки використання інформаційних технологій при вчиненні інших традиційних злочинів на даному етапі розвитку такого феномену як інформатизація суспільного життя можна розглядати як обставини, що обтяжують покарання.

Проте, на наше переконання, зазначені пропозиції є дискусійними, а проблемні питання, порушені у статті, потребують подальшого дослідження.

Список використаних джерел

1. Інформаційне суспільство. Дефініції : людина, її права, інформація, інформатика, інформатизація, телекомунікації, інтелектуальна власність, ліцензування, сертифікація, економіка, ринок, юриспруденція / [В. М. Брижко, О. М. Гальченко, В. С. Цимбалюк та ін.]; за ред. Р. А. Калюжного та М. Я. Швеця. — К. : "Інтеграл", 2002. — 220 с.
2. Словарь по кибернетике : св. 2000 ст. / [под. ред. В. С. Михалевича]. — [2-е изд.]. — К. : Гл. ред. УСЭ им. М. П. Бажана, 1989. — 751 с.
3. Про Національну програму інформатизації : Закон України 4 лют. 1998 р. № 74/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1998. — № 27—28. — Ст. 181.
4. Проект Концепції формування системи національних інформаційних ресурсів / [Електронний ресурс] — Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=34775.
5. Брижко В. М. Інформаційне право: нормативні та методологічні засади упорядкування інформаційних відносин : [монографія] / В. М. Брижко, М. Я. Швець. — К. : НДЦП АПРН України, 2009. — 290 с.
6. Криміналістика : [учебник] / [отв. ред. Н. П. Яблоков]. — [2-е изд., перераб. и доп.]. — М. : Юристь, 1999. — 718 с.
7. Про інформацію : Закон України від 2 жовт. 1992 р. № 2657-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 48. — Ст. 650.
8. Про обов'язковий примірник документів : Закон України від 9 квіт. 1999 р. № 595-ХІV // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 22—23. — Ст. 199.
9. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22 трав. 2003 р. № 851-ІV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 36. — Ст. 275.

Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)

10. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2346-III // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 29. — Ст. 137.

11. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3792-XII в редакції Закону України від 11 лип. 2001 р. № 2627-III // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 43. — Ст. 214.

12. Про затвердження Концепції створення Єдиної державної автоматизованої паспортної системи : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 січ. 1997 р. № 40 // Офіц. вісник України. — 1997. — № 4. — Код акту 96/1997. — Стор. 35.

13. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах : Закон України від 31 трав. 2005 р. № 2594-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2005. — № 26. — Ст. 347.

14. ДСТУ 2226—93. Автоматизовані системи. Терміни та визначення / [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://www.dssu.gov.ua/>.

15. Про кіберзлочинність : Конвенція Ради Європи // Офіційний вісник України. — 2007 р. — № 65. — Ст. 2535. — Код акту 40846/2007. — С. 107. — 10 верес.

16. Про телекомунікації : Закон України від 18 листоп. 2003 р. // Урядовий кур'єр. — 2003. — № 4. — груд.

17. Про Концепцію Національної програми інформатизації : Закон України від 4 лют. 1998 р. № 75/98-ВР // Відомості Верховної Ради. — 1998. — № 27—28. — Ст. 182.

18. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25—26. — Ст. 131.

Статья посвящена рассмотрению мероприятий по криминально-правовой защите информационных ресурсов компьютерных систем.

The article is devoted to the consideration of the measures concerning the criminal-legal defense of the informative resources of the computer systems.

Стаття надійшла до редакції журналу 22 грудня 2010 року.